

Hogyan éltek a munkások a cári Oroszországban?

Részletek Jevsztafij M. Gyementyev:
Mit ad az üzem a lakosságának, és mit vesz el tőle
című művéből (1897)

Főként azoknak a szolgálalelkű liberálisoknak és monarchistáknak, akik körös-körül szennyezik a levegőt, s megóvják a forradalomtól az Abramovicsokat, Vekszelbergeket, Fridmanokat, Hanokat, Trutnyeveket, Prohorovokat, Gyeripaszkokat, Potanyinokat, Melnyicsenykokat, Uszmanovokat, Alekperovokat, Kuzjajeveket és más hitvány burzsoákat.

[...]

A munkás-bérlakások mellett szólnunk kell néhány szót azokról a körülményekről is, amelyek között a dolgozók élnek az üzemekben. A munkások tudniillik ugyanazokban a helyiségekben pihennek és alszanak éjjel, ahol napközben dolgoznak, s úgy tűnik, egyáltalán nem szégyellik azokat a nyomorúságos viszonyokat, amelyekben az életük java részét töltik. Ahogy tapasztaltuk, gyakori ez a jelenség, igaz nem mindenhol fordul elő, elsősorban a kézműves iparban találkozhatunk vele. A juhbőr cserző vállalatok dolgozói például az erjesztőkádak mellett alszanak, amelyekből állandóan párolog a fojtogató, egészségtelen, meleg gőz. Nem jobb a helyzete a textilmunkásoknak sem: ők a munkapadjaikon kénytelenek aludni a műhelyek mérgező, ecetsavas párájában. E tekintetben szinte semmilyen különbség nincs a kicsi üzemek és a nagyobb manufaktúrák között. Nyilvánvaló, hogy kényelmes környezetről egyáltalán nem beszélhetünk e munkások esetében.

Az üzemek dolgozói szinte semmilyen tulajdonnal nem rendelkeznek. A messziről érkező munkásoknál még előfordul valamilyen zsák vagy koffer, amelyben fehérneműiket tartják, s esetenként még némi „alom” is lehet náluk, amelyen aludhatnak. Azoknál a munkásoknál

azonban, akik nem az üzem lakói, vagyis rendszerint a környező falvak ingázó munkásai, szinte semmi sincs. Igaz ugyan, hogy ők vasárnapként és az ünnepnapokon hazautazhatnak, s „csak” hétköznapi kénytelenek a műhelyekben aludni. Sem az egyik, sem a másik esetben nem találtuk jelét rendes fekhelynek.

Az orosz műhelyek világát legszemléletesebben a gyékénykészítő üzemek mindennapjain keresztül világíthatjuk meg. Az üzemi helyiségbe belépve, a látogató úgy érezheti magát, mintha egy sűrű dzsungelbe érkezne. Körös-körül száradó ruhák a kifeszített köteleken, a padló vastagon beborítva ragacsos iszappal, a levegő nehéz, párás. Az embernek nagyon figyelnie kell hova lép, mert vagy egy sáros vízzel teli kátyún, vagy egy megsüllyedt-szétkorhadt padlódeszkán bukik orra, esetleg a vízzel teli dézsák egyikébe talál belelépni, nem is beszélve a földön állandóan kúszó-mászó gyerekekről, akiket bármelyik pillanatban agyonnyomhat. A látogató – ha mindezeket keresztüljut – végül elér az egyik ablakhoz, amelynél szüntelenül folyik a termelés.

A műhelyek berendezése nagyjából mindenütt egyforma. Az állások fal mentén, az ablakoknál vannak felállítva. Ezeket keresztgerendákkal kötik össze, úgy, hogy minden ablakkal szemben képződik valami ketrec-féle, aminek hossza nagyjából 4, szélessége 2–3 arsin (1 arsin=0,7 méter). E kalitkák egyaránt szolgálnak a dolgozók munka-, és lakhelyeként. Szabad terület alig van, mindössze a műhely középtáján egy kevés, ám rendszerint ezt is különböző hulladékok borítják.

A gyékényműhely állásai úgy néznek ki, mint egy istálló rekeszei. A munkás és családja lényegében a nap 24 óráját ezekben tölti. Itt dolgoznak, itt esznek, s ugyancsak itt alszanak egy deszkán, az állás felső keretén. A kevésbé szerencséseknak pedig csak egy szemétkupac jut a padlón – ágynemű „természetesen” a legritkább esetben fordul elő. A nők itt szülik meg gyermekeiket a műhely lakói szeme láttára (egyetlen helyen sem tapasztaltuk, hogy létezne bármiféle könnyítés a terhes nők számára), a betegek itt fekszik ki a betegségüket, s ha szervezetüknek már nincs ereje legyőzni a kórt, itt is hálnak meg. (Ilyen körülmények mellett nem csoda, hogy a munkások élettartama rendkívül alacsony. Hogy csak egy példát említsünk: a csatkészítő munkások mindössze 9,5%-a éri el a negyvenéves kort, a 60. életévet pedig szinte senki sem éri meg közülük.)

A munkás-lakók rendkívül szűk térbe zsúfolódnak össze: csak a vizsgált esetek harmadában jut egy főre 1–1,3 légműszázseny (1 légműszázseny=9,7 légműbméter), a fennmaradó kétharmad

részben pedig mindössze 0,4–0,9. Az extrém túlszűfoeltség illetve az állandó áztatás, mosás következtében a helyiségek szinte mindig fullasztó meleg, nyirkosak. A mőhelyek egyáltalán nem szellőznek: általában kevés az ablak, s az emberek ezeket is inkább beszögelik, betapasztják. Az átnedvesedett, dohos falakon keresztül szintén minimális levegő cserélődik.

A háncsból kimosott sár rendszerint a földre kerül. A padlót egyáltalán nem mossák fel a 8 hónapig tartó idény alatt, emiatt az mindig nedves, rothadt, s lassanként kialakul rajta egy vastag, ragadós iszapréteg, amit csak júliusban, a gyékénymunkások távoztával vakarnak fel. A mőhelyek mindenütt – a fa-, és kőépületekben egyaránt – koszosak, és szinte soha nincsenek felsöpörve, kitakarítva. A falak meszeletlenek, de egyébként is állandóan nedvesek, penészesek, a kormos plafon folyton csöpög a beázó tető miatt, az ajtókról pedig mint a víz, úgy folyik a vastag, nyálkás penészréteg.

[...]

Az üzemek munkásszállói – kevés kivétellel – mindenütt egyformák. Számos esetben tapasztaltuk, hogy ezek a szállók olyan építményben vannak kialakítva, amelyeket eredetileg gyárépületnek szántak. E monumentális házakban rendszerint kisebb lakrészeket alakítanak ki a dolgozók számára – sokszor a nyirkos alagsorokban is.

Vannak üzemek, ahol a munkásszálló épületét kis szobácskákra osztják fel, amelyekben egyedülálló, vagy családos munkásokat helyeznek el. E kis szobák gyakran csak hevenyészett módon vannak elválasztva egymástól, többnyire deszkából összetákolt „válaszfalak”, melyek rendszerint még a plafonig sem érnek fel.

A szobácskában csak néhány kivételes esetben lakik egy család. Nagy általánosságban az egyes szobákban kettő, három, vagy esetenként ennél több (akár hét!) család él. A szobák belső elrendezését vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy az egyes családok, a szűkös lehetőségekhez képest próbálnak valamennyi privát szférát kialakítani maguknak.

Ha pedig egyedülállókat zsúfolnak be ezekben a helyiségekbe, nem veszik tekintetbe a nemek szerinti elosztást: a férfiakat és a nőket ugyanabba a szűkös térbe szorítják be.

Az üzemekben nem létezik semmilyen norma, ami szerint beosztanák a lakókat a szobácskába. A leggyakoribb szempont az, hogy hány embert lehet maximálisan beszáfolni egy lakóhelyiségbe. Csak kivételes esetben találkozunk olyan üzemekkel, ahol az adminisztráció bizonyos mértékig figyelembe veszi a lakók elhelyezésében a munka-

beosztást. Ekkor esetenként adódhat némi lehetőség a munkásoknak a pihenésre. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az emberek általában váltásokban dolgoznak, így a terem a nap 24 órájában funkcionál hálósobaként, emiatt szinte soha nem szellőzik, a levegő mindig nehéz, áporodott.

A bejárás során ugyan talákoztunk kevésbé telített lakóhelyiségekkel is, ezek száma azonban legalább annyira csekély, mint amennyire a túlszűfoltak száma magas. Általában jellemző az egyes üzemekre, hogy lakótereinek köbtérfogata személyenként kevesebb, mint 1 köbszázsény. Ritkaság, ahol ennél több tér jut egy főre. Extrém esetben előfordul az egészen embertelen 0,2 köbszázsény per fő. Egyáltalán nem érezzük tehát túlzásnak a munkások gyakori panaszát, miszerint ők „egymás hegyén-hátán élnek”.

Olykor előfordul, hogy nem szobácskákat alakítanak ki a szállókban. Ebben az esetben a munkásokat, gyermekeikkel és feleségeikkel együtt, közös hálókbán szállásolják el, amelyek – a méretet leszámítva – nem sok mindenben térnek el a kis szobáktól. Ezek általában nagyobb alapterületű helyiségek, gyakran 60 köbszázsény térfogatig, néhány esetben viszonylag kisebb termék. A köbtérfogat, ami itt egy emberre átlagban jut, rendszerint ugyanakkora, mint a szobácskák esetében.

A légcsera a közös hálótermek esetében is hatalmas probléma. Az esetek jelentős többségében még egy egyszerű ablakszem sincs, ahol pedig mégis előfordul, ott is alaposan be van szegelve. A munkások így szinte állandóan mérgezett levegőt szívnak, s ebből a szempontból sokkal rosszabb helyzetben vannak, mint azok, akik naponta kénytelenek bejárni a szomszédos falvakból. Az ingázók szegényes kunyhóinak levegője még mindig sokkal tisztább, egészségesebb, mint a nagy munkásszállóké.

[...]

Nem jobb a helyzet a bérlemények esetében sem. Megtekintve és felmérve a munkáslakások egy részét Ozerah faluban, hasonlóan rossz körülményeket találtunk.

Nézzünk egy példát ebből a faluból! A vizsgált házban két szoba található, szélességük 7, hosszúságuk 6, magasságuk a padlótól a plafonig 3 arsin. A köbtérfogatuk (a kemencét nem számolva) 10 köbszázsény. E házban 21 férfi, illetve 19 nő él együtt a parasztház tulajdonosával. Összesen tehát 41 ember zsúfolódik össze ebben a két szobában, s egy lakóra nagyjából 2 négyzetarsin (1 négyzetarsin=0,5 négyzetméter) és 0,25 köbszázsény jut, nem számítva bele a bútorok

által elfoglalt teret. Egy másik hasonló házban Ozerahban, a munkásszállók normál szobáicskáihoz hasonlóan, a munkások kor és nem szerint vegyesen helyezkednek el, s fejenként mindössze 0,2–0,4 köbszázseny légtérrel és 1,5–2,8 négyzetarsinnal rendelkeznek. Hogy a munkások hogyan élnek, pihennek, alszanak ilyen szűkös körülmények között, ágy helyett sok esetben pusztán összetákolat deszkákon, értse meg, aki tudja.

[...]

Az orosz munkások táplálkozásáról általánosságban elmondható, hogy az a mennyiséget tekintve kielégítő, a minőség szempontjából azonban komoly hiányosságokat tapasztaltunk.

A dolgozók étrendje rendkívül értéktelen és egyhangú. Gyakori a fekete kenyér, a scsi, a hajdina-, és köleskása, a burgonya, a nyers savanyú káposzta, és az uborka.

Húshoz csak nagyon ritkán jutnak az emberek. Néha ugyan előfordul egy kevés sózott marhahús a scsiben, de elenyészően kis mennyiségben: az általunk vizsgált esetekben egy embernek be kellett érné 10 zolotnyikkal (1 zolotnyik=4,3 gramm), csonttal együtt. A húst olykor helyettesítik heringgel, vagy különféle apró halakkal, esetleg marhafaggyúval, illetve kenderolajjal.

A munkások tápláléka a bérlakásokban még rosszabb, mind a mennyiséget, mind pedig a minőséget tekintve. Itt szinte minden étkezés üres scsiből és fekete kenyérből áll. A nők és a gyerekek számára sokszor pedig még a hajdinakása is kivételes luxusnak számít.

Ha megvizsgáljuk mennyit költenek élelmiszerre az orosz illetve a massachusetts-i munkások, akkor azt találjuk, hogy a mi dolgozóink megközelítőleg négyszer kevesebbet fordítanak az étkezésre, mint az észak amerikaiak, miközben az élelmiszerárak tekintetében nem találtunk számottevő különbséget.

Megállapítható, hogy az orosz munkás – és családja – a magas lakhatási költségei miatt kénytelen állandóan rontani az amúgy is silány étkezésén, ellenkező esetben ugyanis nem tudna kijönni csekély fizetéséből. A lakhatáson túl viszonylag nagy terhet jelentenek még a ruházatkodás, s az esetleges betegségek költségei. Az orosz munkásoknak szórakozásra, kikapcsolódásra csak nagyon ritkán – leginkább ünnepnapokon – van lehetősége, s ez az esetek többségében a pusztá alkoholfogyasztásban merül ki.

Munkásaink 70%-ának van ingyenes lakhatása. Ők relatíve többet költhetnek élelmiszerre, mely átlagban a férfiak esetében 5, a nők esetében 4, a kiskorúak esetében pedig 3 rubelbe kerül havonta. Ez

a fizetés nagyjából 36%-át jelenti a férfiaknál, 39%-át a nőknél és 60%-át a gyerekeknél.

[...]

A munkások életét tovább nehezíti a mindennapos túlóra, ami jelentősen meghosszabbítja az egyébként is túlságosan megterhelő műszakokat az üzemekben. Akadnak a munkaórák szempontjából előnyösebb helyek, mint például a Kolomenszkij gépgyár, ahol – hivatalosan – mindössze 11,5 órás a munkanap. A vizsgált helyeken azonban a napi 12 – 15 óra a leggyakoribb (lásd a táblázatban), rendkívüli esetben pedig előfordulhat, hogy akár 19 – 21 óra munkára is kényszerítik a dolgozókat naponta.

Munkaóra	Gyárak (%)
< 12	10
12–12,5	29
13–13,5	44
14–14,5	11,5
15–18	5,5

Az egészségtelen munkakörülmények, a nyomorúságos lakhatási viszonyok és az elégtelen minőségű étkezés következtében az orosz munkások egészségi állapota rendkívüli mértékben leromlott, élettartamuk nagyon alacsony.

[...]

(Fordította: Szalay Gábor)

Eredeti megjelenés: Е. М. Деметьев: Фабрика, что она дает населению и что она у него берет. Изд. 2-е. Москва, Изд. Т-ва И. Д. Сытина, 1897.

<http://www.hist.msu.ru/Labour/Dementev/index.html>